

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-86>

УДК 37.091.12:81'243:008

Ушакова Л.І.

Національний університет «Чернігівський колегіум»

КУЛЬТУРОЛОГІЧНЕ СПРЯМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Анотація. Розглянуто й обгрунтовано культурологічне спрямування професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов як одну з педагогічних умов формування лінгвокультурологічної компетентності. Культурологічне спрямування професійної підготовки майбутніх учителів орієнтується на пріоритетність ролі культури в житті людини, насамперед в освіті. Система освіти розглядається як суспільний інститут розвитку індивідуальності у якості суб'єкта культури. Відбувається розвиток її духовних сил, здібностей, підвищення потреб, виховання морально-відповідальної і соціально пристосованої людини. Культурологічне спрямування професійної освіти майбутніх учителів іноземних мов забезпечується зокрема впровадженням у зміст дисциплін фахового та соціокультурного змісту атрибутів іншомовної культури, що сприятиме формуванню в них здібності до міжкультурної комунікації та діалогу культур.

Ключові слова: лінгвокультурологічна компетентність, культура, культурні цінності, культурологічний підхід, професійна підготовка, майбутні вчителі.

Ushakova Liudmyla

National University "Chernihiv Collegium"

CULTUROLOGICAL DIRECTION OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Summary. The culturological direction of professional training of future foreign languages teachers as one of pedagogical conditions of formation of linguoculturological competence is considered and substantiated. The culturological direction of professional training of future teachers is focused on the priority of the role of culture in human life, especially in education. The education system is considered as a social institution for the development of individuality as a subject of culture. Given that culture is an individually mastered spiritual values, the purpose of education is to create a person as an individuality: the development of his spiritual strength, abilities, needs, education of morally responsible and socially adapted person. Thus the content of education is culture, and the way to introduce such content in the professional education of future foreign languages teachers in particular is a culturological approach, which involves close interaction of language and culture, namely language awareness as a cultural phenomenon and promotes intercultural consciousness. The linguistic personality is the bearer not only of spiritual, but also of national and cultural values, which form the central part of the national picture of the world, having different ways of linguistic expression. Consciousness is the acquired quality of personality and social system of knowledge, fixed in the language. Therefore language as a cultural phenomenon in such case appears as the means of forming the consciousness and mentality of the linguistic personality, as well as an indicator of the level of its formation. Multicultural consciousness is the ability of the person to perceive, understand and comprehend the phenomena of the multicultural world that based on self-awareness of the subject of culture through the unity of representations and knowledge about the peculiarity of cultures, systems of their values, necessary for interaction with representatives of other nationalities, solving professional problems in terms of intercultural interaction relying on cooperation and tolerant behavior. The essence of culturological direction in the professional training of future foreign languages teachers is close to the essence of linguoculturological competence, which is based on the relationship of language as a cultural phenomenon and linguistic personality as a representative of culture, and therefore a certain national consciousness. This can along with other pedagogical conditions ensure the success of the formation of linguoculturological competence of future foreign language teachers.

Keywords: linguoculturological competence, culture, cultural values, culturological approach, professional training, future teachers.

Постановка проблеми. Культурологічне спрямування професійної підготовки розглядається нами як одна з педагогічних умов формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх учителів іноземних мов. Дослідження й аналіз проблеми дозволили нам дійти висновку про те, що учитель іноземних мов є полікультурною мовною особистістю, яка формується й розвивається в процесі вивчення іноземних мов в спеціально створених для цього педагогічних умовах, завдяки становленню й розвитку його міжкультурної свідомості.

Педагогічні умови є одним із компонентів педагогічної системи, які відображають сукупність освітнього та матеріально-просторового серед-

овища і впливають на особистісний та процесуальний аспект певної системи та забезпечують її ефективне функціонування та розвиток. Під педагогічними умовами розуміють зовнішні відносно особистості студента штучні обставини організації навчального процесу у ВНЗ [1, с. 94–95], що сприяють розвитку чи гальмуванню навчально-виховного процесу і є сукупністю об'єктивних можливостей змісту, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує успішне досягнення поставленої мети [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема навчання мови й культури, мовної особистості та мовної свідомості активно вивча-

ється різними лінгвістичними дисциплінами: лінгвістикою, психолінгвістикою, когнітивною лінгвістикою, онтолінгвістикою, лінгвокультурологією (праці Ю. Караулова, О. Кубрякової, З. Попової, Ю. Сорокіна, Й. Стерніна, Є. Тарасова, Н. Уфимцевої, Т. Чернігівської, Г. Яворської, Г. Подосиннікової та ін.). Актуальний у сучасній лінгвістиці когнітивний підхід (М. Алефіренко, В. Карасик, Ю. Караулов, В. Маслова, З. Попова, Ю. Сорокін та ін.) передбачає не лише звернення до статичного текстового мовного матеріалу, але й до мовної особистості як носія знань про світ, що є неможливим без аналізу мовної свідомості. У лінгводидактиці дослідженнями вторинної мовної особистості займаються такі науковці як І.І. Халеева, Н.Д. Гальськова, С.Г. Тер-Мінасова, Х.С. Галієва, Н.О. Мамонтова, І.О. Голубовська, Ю.І. Пасов, Л.М. Синельникова, Т.В. Креч, А.В. Соломаха та ін. Необхідність формування міжкультурної свідомості розглядається у педагогічній сфері як шлях до розвитку толерантності в полікультурному суспільстві (Н. Бакуліна); як один із ключових аспектів формування соціокультурного компоненту у навчанні іноземних мов (А. Перова, Л. Уль'янова); як одна з цілей навчання іноземних мов у закладах вищої освіти (В. Мироненко) та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зміст і структура досліджуваної нами лінгвокультурологічної компетентності майбутніх учителів іноземних мов характеризує її як інтегративне педагогічне явище, зумовлене розвитком сукупності професійно важливих та особистісних якостей і характеристик, має функціональні прояви та формується в процесі професійної підготовки у спеціально організованих педагогічних умовах.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розгляд і обґрунтування культурологічного спрямування професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов як однієї з педагогічних умов для формування у них лінгвокультурологічної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Під лінгвокультурологічною компетентністю майбутніх учителів іноземних мов ми розуміємо вид професійної компетентності, сформований у контексті плюрилінгвальної та полікультурної підготовки в результаті інтеграції міжкультурної комунікативної та базових професійно-педагогічних компетентностей, що забезпечує готовність до ефективної роботи з лінгвокультурологічним матеріалом в професійній педагогічній діяльності [7, с. 302].

При виділенні педагогічних умов ми керувалися позицією Є.В. Яковлева та Н.О. Яковлевої, які вважають, що педагогічні умови повинні обиратися із наявних можливостей педагогічного процесу, не потребуючи його істотного ускладнення й сприяти пришвидшенню та покращенню очікуваного результату. Це мають бути заходи, які відповідають методології дослідження, особливостям досліджуваного явища, характеристикам педагогічного процесу, що реалізується, а також науково-методичним уподобанням дослідника [10, с. 158–159].

Зважаючи на вищезазначені положення, педагогічними умовами, що сприятимуть реалізації компонентів та забезпечать ефективне фор-

мування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у нашому дослідженні ми вважаємо:

- культурологічне спрямування професійної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов;
- побудову навчального процесу на засадах компетентнісного та лінгвокультурологічного підходів;
- орієнтацію процесу навчання на формування у студентів міжкультурної свідомості через усвідомлення мови й усвідомлення культури.

Культурологічне спрямування професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов орієнтується на пріоритетність ролі культури в житті людини, зокрема в освіті. Ю.І. Пасов зазначає, що систему освіти слід розглядати як суспільний інститут розвитку індивідуальності у якості суб'єкта культури. Зважаючи на те, що культура – це індивідуально опановані духовні цінності, метою освіти є створення людини як індивідуальності: розвиток її духовних сил, здібностей, підвищення потреб, виховання морально-відповідальної і соціально пристосованої людини [5, с. 30–31]. Таким чином, змістом освіти є культура, а способом впровадження такого змісту в освіту є культурологічний підхід.

Культурологічний підхід є одним із шляхів гуманізації та гуманітаризації освіти. Його суть вбачається у тому, що в центрі уваги повинна бути людина як суб'єкт культури, а навчальне середовище повинне розбудовуватися насамперед як культурне середовище.

Впровадження культурологічного підходу до навчання мови передбачає тісну взаємодію мови й культури і є пріоритетним напрямом удосконалення змісту мовної освіти [4]. В процесі фахової підготовки студентів – майбутніх учителів іноземних мов пріоритетну роль має міжкультурне навчання, спрямоване на формування в них здібності до міжкультурної комунікації, діалогу культур, тобто на знайомство з такими явищами та поняттями, як: принципи комунікації, основні функції культури, вплив культури на сприйняття та комунікацію, вплив культури на людську діяльність та розвиток суспільства. Таким чином, культурологічне спрямування професійної освіти майбутніх учителів іноземних мов забезпечується впровадженням у зміст дисциплін фахового та соціокультурного змісту атрибутів іншомовної культури.

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов слід на лекціях і практичних заняттях формувати в них уявлення про те, наскільки важливий вплив мають культурні чинники на людські відносини. Необхідність зв'язку навчання іноземної мови та культури іншої країни підтверджує також В. Гурмаза, наголошуючи на таких принципах їх єдності. Перший принцип реалізується у засвоєнні людиною, що сформувалася в одній національній культурі, істотних фактів, норм і цінностей іншої національної культури. При цьому важливо сформувати у студентів позитивне ставлення до отриманої в процесі навчання інформації про країну. Другий принцип – формування у студентів позитивної установки до народу, що є носієм мови, адже вивчення мов починається з метою зближення народів. Третій принцип втілює в собі вимоги цілісності і гомогенності мовного навчального процесу: країнознавча інформація підлягає витягу з природних

форм мови і з навчальних текстів і не повинна привноситися ззовні. Четвертий принцип також пов'язаний з уточненням специфіки країнознавства: країнознавчий аспект викладання реалізує в навчальному процесі філологічний спосіб вторинного пізнання дійсності [2, с. 33].

Ми повністю підтримуємо думку про те, що, для того, щоб виробити в процесі професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов ціннісне ставлення до культури країни, мову якої вони вивчають, необхідно перш за все запровадити ці цінності у зміст освіти. Цінності мають вагоме значення в будь-якій культурі, оскільки визначають відносини людини з природою, соціумом, найближчим оточенням і самим собою. Виходячи з такого розуміння, К. Клакхон і Ф. Строрбек визначають цінності як «складні, певним чином згруповані принципи, що надають спрямованість різноманітним мотивами людського мислення і діяльності в ході рішення загальних людських проблем» [3, с. 15–42].

Мовна особистість є носієм національно-культурних цінностей, які формують центральну ділянку національної картини світу, маючи різні способи мовного вираження. С.Г. Радул зазначає, що цінності, які склалися в культурі, є тільки тоді дієвими для людини, коли знайдуть для неї «особистісний сенс». Тільки перетворивши цінності на особистісному рівні, людина здатна проектувати майбутнє [6, с. 70–72].

Категорія «цінностей» утворюється в людській свідомості шляхом порівняння різних явищ. Осмислюючи світ, людина вирішує для себе, що для неї є важливим у житті, а що ні; що суттєве, а що несуттєве, без чого вона може обійтися, а без чого ні. У результаті цього формується її ціннісне ставлення до світу, до сукупності матеріальних і духовних суспільних благ.

Роль цінностей у житті як окремої людини, так і суспільства в цілому є надзвичайно важливою. У відповідності до них відбувається відбір інформації під час спілкування, встановлюються соціальні взаємини, формуються емоції і почуття, навички взаємодії тощо. У процесі міжкультурних контактів виявляємо найбільш відчутну різницю між тим, як сприймаються одні й ті самі цінності представниками різних культур, адже те, що для однієї нації є істотним, для іншої може бути на периферії ціннісних пріоритетів.

Особливе значення в системі цінностей для майбутніх учителів іноземних мов мають культурні цінності. Опановуючи цінності навколишнього світу, людина керується на усталеними в її культурі традиціями, нормами, звичаями і поступово формує систему основних і загальноприйнятих цінностей, які слугують їй у житті. На цій основі в кожній культурі складається своя система цінностей, що відображає її специфічне положення у світі. Завдяки системі цінностей забезпечується цілісність даної культури, її неповторний вигляд.

Таким чином, відповідно до ідей культурологічного підходу до вивчення іноземних мов, студент повинен не тільки засвоїти їх лексичні, граматичні та синтаксичні особливості, а й засвоїти матеріал, який, презентуючи національні культурні цінності, демонструє функціонування мови в природному середовищі, мовної і немовної поведінки носіїв мови в різних ситуаціях

спілкування і розкриває особливості поведінки, пов'язані з народними звичаями, традиціями, соціальною структурою суспільства, етнічною приналежністю. Перш за все, це відбувається за допомогою автентичних матеріалів (оригінальних текстів, аудіозаписи, відеофільмів), які є нормативними з точки зору мовного оформлення та містять лінгвокраїнознавчу інформацію. Тільки оригінальні тексти, насичені лінгвокультурною інформацією, можуть допомогти майбутнім учителям виробити здібності розуміти і сприймати чужу культуру, навчитися адекватно ситуації реагувати на репліки носіїв мови, доречно застосовувати міміку і жести, використовувати формули мовного етикету країни, мова якої вивчається.

Культурологічне спрямування в процесі професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов виступає в якості специфічного дидактичного засобу, який забезпечує формування у студентів готовності до широкої пошукової діяльності в міжкультурному середовищі, яке постійно змінюється. Завдяки застосуванню культурологічного підходу як засобу реалізації мобілізаційної функції педагога можливе формування також таких інтелектуальних вмінь, котрі дозволять студенту самостійно здійснювати пошук необхідної інформації, поповнювати та переробляти її в залежності від конкретних задач навчання.

У рамках такого підходу формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх учителів іноземних мов через культурно-мовну підготовку забезпечується вільним володінням мовними засобами, включаючи лінгвокультурологічні одиниці, в ситуаціях спілкування, знання загальнонаукової, професійної та загальнополітичної, культурної термінології, уміння працювати з науково-популярною літературою зі спеціальності з наступним використанням іншомовних наукових джерел.

З цією метою в зміст фахової підготовки повинні бути додатково включені:

- набір навчальних текстів, культурно-мовних зразків, спеціальних тем та іншого мовного матеріалу, що забезпечує передумови культурно-мовної діяльності в іншомовній сфері;
- комплекс завдань, спрямованих на розвиток мовних та загальних навчальних умінь, які забезпечують відповідний рівень практичного володіння елементами культурно-мовленнєвої діяльності в іншомовній сфері;
- список ситуацій з діловим мовленням, що моделюються як засіб підвищення загальнокультурного рівня та рівня професійної і міжкультурної компетенції студентів вишів [6, с. 77].

Соціокультурний компонент у змісті навчання іноземної мови є основою формування лінгвокультурологічної компетентності та має важливе значення у розвитку особистості тих, хто навчається. Соціокультурні знання уможливають краще адаптування до іншомовного та полікультурного оточення, тому з метою посилення вказаного компонента провідні фахівці рекомендують використання на заняттях з іноземної мови матеріалів та дидактичних підходів, що здатні «відкрити» студентам культури світу, а саме: використання вебквестів, за допомогою яких здійснюється пошукова діяльність у ресурсах Інтернету; електронні щоденники, користування якими сприяє спілкуванню

і співпраці в режимі он-лайн; аудіо або відеозаписи лексичного та граматичного матеріалу, які студент може завантажити на свій комп'ютер для самостійного опрацювання; проведення з представниками різних культур конференцій, тренінгів, фестивалів, зустрічей, літніх таборів, під час яких студенти мають можливість пізнати не тільки один одного краще, а й розвинути навички міжкультурного спілкування [6, с. 80–81].

У цьому ж контексті більшість науковців поділяють думку щодо ефективного й необмеженого використання позанавчальної діяльності в процесі навчання іноземної мови. Так, С. Тер-Мінасова стверджує про необхідність розвивати позакласні форми спілкування: клуби, гуртки, відкриті лекції на іноземній мові, наукові товариства за інтересами, де можуть збиратися студенти різних спеціальностей [8, с. 28].

Висновки і пропозиції. З огляду на сказане, зазначимо, що культурологічне спрямування професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов передбачає, що вивчення іноземної мови як засобу міжкультурного спілкування має бути тісно пов'язане з активним використанням іноземної мови як інструменту пізнання світової культури, національних культур народів, що спілкуються тією іноземною мовою, яку вивчають студенти. Сутність такої педагогічної умови є близькою до змісту самої лінгвокультурологічної компетентності, в основі якої лежить взаємозв'язок мови як феномена культури й мовної особистості як представника культури, а отже й певної національної свідомості, що може на ряду з іншими педагогічними умовами забезпечити успішність формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх учителів іноземних мов.

Список літератури:

1. Будак С.В. Дидактичні умови підготовки майбутніх педагогів до навчання англійської мови дітей дошкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. О., 2003. 293 с.
2. Гурмаза В.В. Роль міжкультурного аспекту у викладанні іноземної мови. Підвищення рівня науково-дослідної діяльності обдарованої молоді : наук.-практ. семінар: квіт. 2007 р. : тези доп. Миколаїв : МДАУ, 2007. С. 32–33.
3. Клакхон К., Келли В. Понятие культуры. Человек и социокультурная среда. М. : ИНИОН РАН, 1992. Вып. II. С. 15–42.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf (дата звернення: 28.11.2020).
5. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование: готовимся к диалогу культур : Пособие для учителей. Минск, 2003. 184 с.
6. Радул С.Г. Формування міжкультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2014. 252 с.
7. Стеченко Т.О., Ушакова Л.І. Професійний аспект формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх учителів іноземних мов. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Вип. 144. Чернігів : ЧНПУ, 2017. С. 298–302.
8. Тер-Мінасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация : Учеб. пособие. М. : Слово/Slovo, 2000. 624 с.
9. Хоменко-Семенова Л.О. Педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до використання інтерактивних технологій у професійній діяльності. URL: <http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/aktprob.19.252.pdf> (дата звернення: 28.11.2020).
10. Яковлев Е.В., Яковлева Н.О. Педагогическая концепция: методологические аспекты построения. М. : ВЛАДОС, 2006. 239 с.

References:

1. Budak S.V. (2003). *Dydaktychni umovy pidhotovky maibutnix pedahohiv do navchannia anhliiskoi movy ditei doshkilnoho viku* [Didactic conditions of preparation of future teachers for teaching English to preschool children]: dys. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.04.
2. Hurmaza V.V. (2007). *Rol mizhkulturnoho aspektu u vykladanni inozemnoi movy* [Role of the intercultural aspect in teaching a foreign language]. *Pidvyshchennia rivnia naukovo-doslidnoi diialnosti obdarovanoi molodi: nauk.-prakt. seminar: kvit. 2007 r.: tezy dop.* Mykolaiv: MDAU, pp. 32–33.
3. Klakhon K., Kelli V. (1992). *Ponyatie kultury. Chelovek i sociokulturnaya sreda* [Culture concept. Man and sociocultural environment]. M.: INION RAN, vol. II, pp. 15–42.
4. *Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku* [National strategy for the development of education in Ukraine until 2021]. URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf (accessed 28.11.2020).
5. Passov E.I. (2003). *Kommunikativnoe inoyazychnoe obrazovanie: gotovimsya k dialogu kultur: Posobie dlya uchitelej* [Communicative foreign language education: preparing for a dialogue of cultures]. Minsk. (in Russian).
6. Radul S.H. (2014). *Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia inozemnoi movy u protsesi profesiinoyi pidhotovky* [Formation of intercultural competence of the future foreign language teacher in the process of professional training]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kirovohrad.
7. Stechenko T.O., Ushakova L.I. (2017). *Profesiinyi aspekt formuvannia linhvokulturolohichnoi kompetentnosti maibutnix uchyteliv inozemnykh mov* [Professional aspect of forming of the linguoculturological competence of future foreign language teacher]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T.H.Shevchenka. Seriya: Pedahohichni nauky: zb. nauk. pr., vol. 144.* Chernihiv: ChNPU, pp. 298–302.
8. Ter-Minasova S.G. (2000). *Yazyk i mezhkulturnaya kommunikaciya* [Language and cross-cultural communication]: *Ucheb. posobie.* Moscow: Slovo.
9. Khomenko-Semenova L.O. *Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnix sotsialnykh pratsivnykiv do vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti* [Pedagogical conditions for the forming of readiness of future social workers to use interactive technologies in professional activities]. URL: <http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/aktprob.19.252.pdf> (accessed 28.11.2020).
10. Yakovlev E.V., Yakovleva N.O. (2006). *Pedagogicheskaya koncepciya: metodologicheskie aspekty postroeniya* [Pedagogical concept: methodological aspects of building]. M.: VLADOS. (in Russian)